

بررسی روش های تدریس و ارزشیابی معلمان دروس دینی و نگرش و رفتار دینی دانش آموزان دبیرستان های دخترانه ناحیه ۲ شهر کرمان

سیدحمیدرضا علوی* / زهره اکبرزاده**

چکیده

این تحقیق به منظور تبیین وضعیت روش های تدریس و ارزشیابی معلمان دروس دینی دبیرستان های ناحیه ۲ شهر کرمان و نگرش و رفتار دینی دانش آموزان دبیرستان های مذکور انجام گردیده است. ابزار جمع آوری اطلاعات، پرسش نامه بوده است که ۳۴ سؤال آن مرتبط با سنجش روش های تدریس، ۲۶ سؤال مرتبط با سنجش روش های ارزشیابی معلمان، ۳۲ سؤال مرتبط با سنجش نگرشی دینی و ۷ سؤال مرتبط با سنجش رفتار دینی دانش آموزان طراحی و تنظیم گردید. جامعه آماری تحقیق، کلیه معلمان دروس دینی و دانش آموزان مقطع متوسطه ناحیه ۲ شهر کرمان و حجم نمونه شامل کلیه معلمان دروس دینی و ۳۰۷ دانش آموز بوده است که به روش نمونه گیری خوشه ای انتخاب گردیدند. نتایج تحقیق بیانگر آن است که نمره روش تدریس و ارزشیابی معلمان خوب (یا مطابق با ضوابط و موازین روش های تدریس و ارزشیابی یعنی ۴ از ۵) می باشد. همچنین میانه متغیر نگرش دینی دانش آموزان دبیرستان ها بین ۴ و ۵ (خوب و عالی) قرار دارد. در حالی که، میانه متغیر رفتار دینی برابر ۳ (متوسط) می باشد.

کلیدواژه ها: روش تدریس، روش ارزشیابی، نگرش دینی، رفتار دینی، معلم، دانش آموز، دبیرستان

* دانشیار دانشکده علوم تربیتی شهید باهنر کرمان / ** کارشناسی ارشد مدیریت آموزشی، کرمان.

مقدمه

معلم و شاگرد، دو عنصر اساسی نظام تعلیم و تربیت به شمار می‌روند، روش‌های تدریس و ارزشیابی معلمان از شاگردان نیز اصلی‌ترین وظیفه آموزگاران است.

این موضوع، آن‌گاه اهمیت دوچندان می‌یابد که آموزگاران دروس دینی، رسالت‌شان را در قبال شاگردانی که مقطع بسیار حساس و بحرانی نوجوانی را سپری می‌کنند، مد نظر داشته باشد. چنین رسالتی، در قالب ظهور نگرش‌ها و رفتارهای دینی خاص در نوجوانان و جوانان دانش‌آموز، تجلی می‌یابد.

آگاهی از وضعیت موجود روش‌های تدریس و ارزشیابی آموزگاران دروس دینی و نگرش و رفتار دینی دانش‌آموزان - که آرمان اصلی این پژوهش نیز هست - می‌تواند به نوعی بیانگر فاصله وضعیت موجود با وضعیت مطلوب بوده و راه را برای برنامه‌ریزی سنجیده‌تر و دقیق‌تر در جهت سوق دادن به وضعیت مطلوب، هموار سازد. نگاهی گذرا به وضعیت موجود در جامعه اسلامی معاصر و فقدان پژوهش‌های دقیق، لزوم و ضرورت انجام این‌گونه پژوهش‌ها را افزون‌تر جلوه می‌دهد. در این نوشتار برآنیم تا به بررسی و تحلیل موارد ذیل پردازیم و در واقع، مسیر را برای برنامه‌ریزی دقیق‌تر، هموار سازیم:

۱. نگرش دینی دانش‌آموزان دبیرستان‌ها؛

۲. رفتار دینی دانش‌آموزان دبیرستان‌ها؛

۳. روش‌های تدریس و ارزشیابی آموزگاران دبیرستان‌ها؛

۴. آیا میان روش‌های تدریس و ارزشیابی آموزگاران زن و مرد دبیرستان‌ها

تفاوت وجود دارد؟

۵. آیا میان روش‌های تدریس و ارزشیابی آموزگاران دبیرستان‌ها در پایه‌های

تحصیلی گوناگون تفاوت وجود دارد؟

۶. آیا میان نگرش و رفتار دینی دانش‌آموزان پسر و دختر دبیرستان‌ها تفاوت وجود دارد؟

۷. آیا میان نگرش و رفتار دینی دانش‌آموزان در پایه‌های گوناگون تحصیلی تفاوت وجود دارد؟

روش‌های تدریس و ارزشیابی

هر کس که به نوعی با مقوله تدریس در هر سطحی سر و کار داشته باشد می‌داند که کسب آگاهی‌های افزون‌تر نسبت به روش‌های تدریس، می‌تواند در بهبود اثربخشی تدریس، نقش چشمگیر داشته باشد.^۱

آشنایی با روش‌ها و فنون تدریس و به‌کارگیری آنها موجب می‌شود که هدف‌های آموزش و پرورش به آسانی و در مدت زمانی کوتاه‌تر تحقق یابند.^۲ شناخت نسبت به «روش‌های کلی تدریس»، «روش‌های اختصاصی در هر درس»، «روانشناسی تربیتی»، «روانشناسی رشد»، «شیوه‌های نوین ارزشیابی»، «کاربرد مواد آموزشی» و «فنون کلاس‌داری»، بر هر آموزگاری لازم، بلکه واجب است تا بتواند وظیفه خطیری را که بر عهده گرفته است، به شایستگی انجام دهد. ناآشنایی با این علوم و فنون سبب می‌شود [آموزگار] بی‌آنکه بداند، صدمات و لطمات جبران‌ناپذیر به روح و روان فراگیران خود وارد آورد، به‌ویژه اگر توجه کنیم که هر [آموزگاری] در عین حال، مربی کودکان و نوجوانانی است که در بهترین سال‌ها و در مناسب‌ترین شرایط فکری و روانی، در اختیار او قرار گرفته‌اند و بر اوست که به تربیت و پرورش آنها پردازد و آنها را برای زندگی سعادت‌مندانه و بنای جامعه‌ای مترقی آماده سازد.^۳

با توجه به تحولات جامعه، نقش تعلیم و تربیت در جهان امروز، پرورش هر فرد و آماده ساختن او برای مشارکت مؤثر در فعالیتهای زندگی می‌باشد. به

دیگر سخن، آموزش و پرورش، باید امکانات پرورش استعدادها و توانایی‌های کلی دانش‌آموزان را تا حداکثر ظرفیتی که دارند فراهم سازند تا بتوانند نقش خود را در جامعه متحول و پیچیده، به نحو مطلوب ایفا کنند. پیداست در چنین شرایطی، نقش آموزش و پرورش و بالطبع نقش امتحان یا ارزشیابی و نیز شیوه‌های تدریس مطالب به شاگردان تغییر می‌کند.^۴

نگرش دینی

برخی از دانشمندان علوم اجتماعی، دین‌داری یا وابستگی به مذهب را دارای حداقل دو بعد «اجرای فرایض مذهبی» و «اعتقادات مذهبی» دانسته‌اند، که اجرای فرایض مذهبی مثل نماز، روزه و...، به وسیله مشاهدات علمی آشکار خواهد شد و اعتقادات مذهبی، از راه پاسخ به پرسش‌های عقیدتی، مکشوف خواهد شد.^۵ از دیدگاه آلپورت^۶ جهت‌گیری مذهبی، به دو صورت «درونی» و «بیرونی» می‌باشد. وی قابل قبول‌ترین روش متمایز کردن این دو قطب مذهب را این می‌داند که بگوییم شخصی با «مذهب بیرونی» مذهبش را به کار می‌گیرد. در صورتی که، شخص دارای «مذهب درونی» با مذهبش زندگی می‌کند. بر اساس نظر «آلپورت» مذهب درونی، مذهبی فراگیر، دارای اصول سازمان‌یافته و درونی شده است که خود، غایت و هدف است، نه وسیله‌ای برای رسیدن به هدف شخصی. ولی فردی که جهت‌گیری مذهبی درونی دارد، با مذهبش زندگی می‌کند و مذهبش با شخصیتش یکی می‌شود. در حالی که، شخصی که جهت‌گیری مذهبی بیرونی دارد، مذهبش با شخصیت و زندگی‌اش تلفیق نشده است و برای او، مذهب وسیله‌ای است که برای ارضای نیازهای فردی از قبیل امنیت، مورد استفاده قرار می‌گیرد.

سنجش نگرش مذهبی

از طریق ابزارهای گوناگونی می‌توان نگرش مذهبی و دین‌داری افراد را اندازه‌گیری کرد که این ابزارها به نام سازنده‌های آنها ساخته شده است و مهم‌ترین آنها عبارتند از:

۱. پرسش‌نامه درون‌سویی و برون‌سویی: آلپورت و راس این مقیاس را تعیین کردند. آلپورت، روان‌شناس برجسته آمریکایی در گستره‌های شخصیت و روان‌شناسی اجتماعی است. وی عمیقاً دین‌دار بود، به‌ویژه در مورد نقش دین در زندگی، مطالعه کرد و از پژوهش‌گرانی است که تلاش می‌کند در مورد دین‌داری، نظریه‌پردازی کند. وی به کمک «راس» موفق به ساخت پرسش‌نامه‌ای برای سنجش جهت‌گیری دینی شد که این مقیاس، دارای ۲۰ ماده است و دارای دو زیر مقیاس ۱ - ۹ سؤالی (جهت‌گیری درونی) و ۲ - ۱۱ سؤالی (جهت‌گیری بیرونی) می‌باشد.^۷

۲. مقیاس نگرش مسیحیت (۱۹۷۶): این مقیاس، توسط «فرانسیس» ساخته شد. این پرسش‌نامه بر مبنای مقیاس لیکرت پنج درجه‌ای ساخته شده و نگرش افراد مسیحی را نسبت به مسیحیت می‌سنجد.

۳. مقیاس شفارد: این پرسش‌نامه، توسط «باست» و همکاران در سال (۱۹۸۱) ساخته شد.^۸ این مقیاس بر مبنای شیوه نمره‌گذاری لیکرت و به منظور تمایزگذاری بین مسیحیان و غیر مسیحیان تهیه شده است. هر ماده از این مقیاس، با توجه به نقش کتاب مقدس تدوین شده است. این مقیاس تنها در دین مسیحیت کاربرد دارد.

۴. پرسش‌نامه فرافکن احمدی علوان آبادی (۱۳۵۲): این پرسش‌نامه بر مبنای اصول فرافکن تهیه شده که شامل ۲۰ سؤال کامل‌کردنی و ۵ سؤال حکایت به

منظور مقایسه طرز فکر مذهبی دانش‌آموزان دبیرستان‌های اسلامی و غیر اسلامی تهران تهیه شده است.

۵. پرسش‌نامه نگرش مذهبی گلریز (۱۳۵۳): این پرسش‌نامه دارای ۲۵ سؤال و دو پاسخ است، هر کدام از پاسخ‌ها بار خاصی دارد که بعد از نمره‌گذاری، نگرش مذهبی فرد اندازه‌گیری می‌شود. پایایی این آزمون از طریق همبستگی با آزمون آلپورت به دست آمده و برابر با ۰/۸۰ گزارش شده است. از آن زمان تا کنون، بیشتر مطالعاتی که در زمینه نگرش مذهبی در ایران صورت گرفته، از این پرسش‌نامه بهره گرفته‌اند.

۶. پرسش‌نامه نگرش مذهبی خدایاری (۱۳۷۶): این پرسش‌نامه دارای ۴۰ ماده است که توسط جمعی از پژوهشگران حوزه و دانشگاه تهیه شده و در سال ۱۳۷۸ با حذف برخی از مواد آن، به یک مقیاس ۳۲ ماده‌ای تبدیل شده است.

۷. پرسش‌نامه نگرش مذهبی شیرشاهی (۱۳۷۸): از تغییر پرسش‌نامه خدایاری و همکاران از ۴۴ ماده و ۳۲ ماده و از ۶ گزینه و ۵ گزینه ساخته شده است.^۹

سنجش رفتار دینی

«چارلز گلاک»، پس از مرور مطالعات بی‌شمار پژوهشگران دیگر، ابعاد چهارگانه‌ای را برای دین در نظر گرفت. وی با دستچین کردن این چهار بُعد، از لابه‌لای مطالعات این پژوهشگران، مفهوم عملیاتی مستقلی از دین ساخت. این ابعاد چهارگانه عبارت بودند از: بُعد تجربی ناظر بر تجربیات معنوی فرد، بُعد ایدئولوژیک ناظر بر باورهای مذهبی، بُعد مناسکی ناظر بر اعمال و رفتارهای مذهبی و بُعد استنتاجی (پیامدی) که ناظر است بر اصول و فرامین دین در زندگی.^{۱۰} «داوس» نیز مانند «گلاک»، برای سنجش مذهبی بودن افراد، چهار بُعد را به شرح زیر کافی دانست:

۱. حضور در کلیسا؛

۲. اعتقادات مذهبی؛

۳. تعهد یا اهمیت مذهب در زندگی؛

۴. الهام یا شهود مذهبی.^{۱۱}

«اینگلهارت»، با ارائه شواهد تجربی بی‌شمار، به بهره‌گیری رایج پژوهش‌گران از معرف میزان حضور در کلیسا به عنوان شاخص باورها و گرایش دینی، انتقاد می‌کند. وی، معرف حضور در کلیسا را فقط یک شاخص تقریبی از باورهای مذهبی دانسته و بر این باور است که، مذهبی بودن را نباید معادل انجام رفتارها، آداب و مناسک مذهبی دانست؛ چون بر این اساس، تصویری نسبتاً گمراه‌کننده و خام از دین‌داری مردم، به دست خواهیم آورد. وی اظهار می‌دارد که، اگرچه آمارهای حضور در کلیسا، نشانه شاخص تقریبی روندها در تغییر ایمان مذهبی، بهتر از هیچ است، ولی مسلماً جانشین سنجش‌های مستقیم این باورها نیستند.^{۱۲} به نظر اینگلهارت «اعتقاد به خدا» و «تعهد مذهبی»، به میزان اهمیت خداوند نزد افراد، شاخص بسیار حساس، پس از دین‌داری است.^{۱۳} «کلودسرکلیف» در اندازه‌گیری دین‌داری یک مسلمان، رفتار دینی وی را اصل قرار داده و از آن به دفعاتی که انسان عادتاً در یک شبانه‌روز نماز می‌گذارد، تعبیر می‌کند. ولی او اشاره دارد که هر شاخص رفتاری به تنهایی برای اندازه‌گیری دین‌داری کافی نیست، چون رفتار دینی، فقط یکی از ابعاد دین‌داری است.

کمال‌المنوفی در پژوهش خود تحت عنوان «اسلام و توسعه»، دین را دارای دو بُعد متمایز دانسته که عبارتند از: «شناخت دینی» و «رفتار دینی». وی از میان معرف‌های بعد رفتار دینی تنها نماز را کافی دانسته است؛ چون بر این باور است نماز در اسلام جایگاه ویژه‌ای دارد.^{۱۴}

سنجش دین‌داری جوانان

«اگر اجازه دهیم اعمال بی‌سابقه نسل‌های جوان‌تر ما ادامه یابد، تمدن ما محکوم به ناامیدی است». این سخن، یک پیام‌آور رستاخیز در عصر معاصر نیست، بلکه گفتاری است که بر یک لوحه باستانی مکشوفه در شهر اور^{۱۵} نقش بسته است.^{۱۶} این عبارت‌ها، بازتاب عقیده‌ای نسبت به جوانان است که در هر عصری، شایع به نظر می‌رسد. بنابر این عقیده، جوانان هر دوره‌ای نسبت به دیگر گروه‌های سنی، پابندی و تعهد اندکی به نظم اجتماعی منظور داشته و مظهر سرکشی و طغیان علیه هنجارهای حاکم به شمار می‌روند.

پس از پیروزی انقلاب اسلامی و استقرار نظام جمهوری اسلامی، اندیشه تحول اساسی در نظام اجتماعی، به منظور همسو کردن همه ابعاد و اجزای آن با ارزش‌ها و موازین دین اسلام، در دستور کار نظام سیاسی ایران قرار گرفت. در این راستا، «تربیت دینی» از اهداف عمده نظام اجتماعی تعریف شد و جهت‌گیری کلی نظام سیاسی و فرهنگی کشور در راستای تقویت و گسترش ارزش‌ها و باورهای دینی در میان مردم (به ویژه نسل جدید) شکل گرفت. با این حال، امروزه پس از گذشت سی سال از عمر انقلاب اسلامی ایران، بسیاری از مردم با مشاهده برخی شیوه‌های رفتاری جوانان، به این نتیجه رسیدند که باورها و رفتارهای مذهبی این دسته از افراد که همه سال‌های زندگی‌شان را در سایه این نظام دینی سپری کرده‌اند، چندان مطلوب و خرسند کننده نیست و جامعه در انتقال ارزش‌ها و موازین دینی به نسل جدید خود، کاملاً با شکست رو به رو شده است.

حال پرسش اصلی این است که، بحرانی و اسفناک قلمداد کردن وضعیت دین‌داری نوجوانان و جوانان، چقدر با واقعیت‌ها تطابق دارد و آیا می‌توان وضعیت دین‌داری جوانان را صرفاً بر اساس برخی شیوه‌های رفتاری آنان که

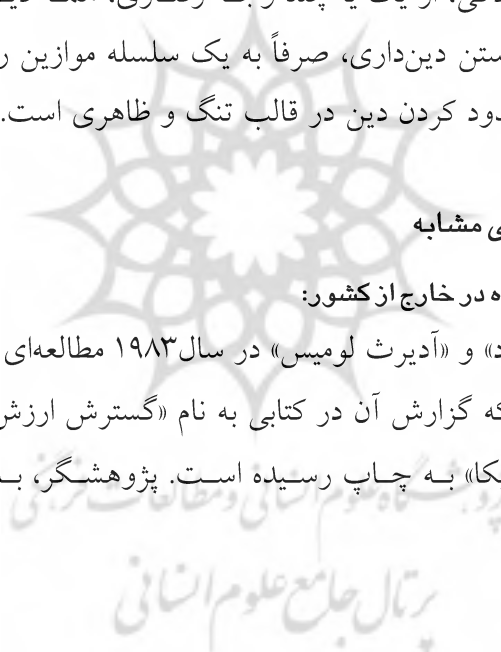

مغایر با شیوه‌های رفتاری بزرگسالان یا الگوهای رفتاری مذهب‌یون انقلابی است، به درستی استنباط کرد؟ در واقع بسیاری از افراد، با مشاهده برخی از رفتارهای اجتماعی نابهنجار از سوی جوانان، چگونگی اعتقاد و تعلقات مذهبی این گروه را استنباط کرده و بر آن اساس، وضعیت دین‌داری آنها را بحرانی و فاجعه‌آمیز تلقی می‌کنند. در صورتی که، وقتی نتیجه‌گیری‌ها و استنباط‌های خود را در خصوص دین‌داری جوانان، فقط بر اساس برخی رفتارهای اجتماعی آنان (مثل نحوه آرایش، الگوهای لباس،...) بنا سازیم، نه بر اساس اطلاعات و شواهد جزئی‌تر و مشخص‌تری که از پژوهش‌های تجربی به دست می‌آید، تصویری نسبتاً گمراه‌کننده و مفهومی مغلوب و خام از گرایش‌های جوانان و نوجوانان نسبت به دین به دست خواهیم آورد. شیوه رفتاری جوانان، هرچند که نابهنجار باشد، به یقین، جانشین سنجش‌های مستقیم باورها و تعلقات دینی نیست. برای داوری درباره دین‌داری جوانان و نوجوانان، باید دقت نظر فراوانی داشت و به دور از هرگونه شتابزدگی، از یک یا چند وجه رفتاری، همه دین‌داری آنان را نتیجه نگرفت. فروکاستن دین‌داری، صرفاً به یک سلسله موازین رفتاری خاص و ظاهری، در واقع محدود کردن دین در قالب تنگ و ظاهری است.^{۱۷}

مروری بر پژوهش‌های مشابه

الف) مطالعات انجام شده در خارج از کشور:

۱. «ایوان بازیک حداد» و «آدیرث لومیس» در سال ۱۹۸۳ مطالعه‌ای درباره مساجد امریکا انجام داده‌اند که گزارش آن در کتابی به نام «گسترش ارزش‌های اسلامی در ایالات متحده امریکا» به چاپ رسیده است. پژوهشگر، با بهره‌گیری از

پرسش‌نامه، به صورت حضوری اطلاعاتی از ۳۴۷ نفر از مسلمانان حاضر در پنج مسجد نیویورک، میدوست و سواحل شرقی به دست آورده است.

خلاصه این پژوهش بدین گونه بوده است که، هرچه الفت افراد با مساجد بیشتر باشد، آنها به اجرای دقیق احکام اسلامی تعهد بیشتری دارند. این پژوهش نشان می‌دهد که بین سن و مشارکت در فعالیت‌های مسجد، رابطه وجود دارد؛ بدین ترتیب که، جوانان بیشتر از افراد مسن به مسجد می‌روند و همچنین افراد متأهل، بیشتر از مجردین در مسجد حضور می‌یابند.

۲. «دیوید دی واس» و «یان مک الستر» (۱۹۸۷) در نوشتاری تحلیلی با عنوان «تفاوت‌های جنسیتی در دین» به بررسی این مسئله پرداختند که چرا زنان، از مردان مذهبی‌ترند. برای تبیین تفاوت‌ها، از نظریه «موقعیت ساختاری» بهره گرفته است که در آن از نقش زنان در بچه‌داری، مشارکت کمتر آنان در کار و نگرش نسبت به کار و خانواده به عنوان ساختاری یاد می‌شود که زمینه را برای مذهبی‌تر بودن زنان نسبت به مردان فراهم می‌کند.

۳. بر اساس تحقیق انجام شده بر روی سن و مشارکت دینی توسط «هوارد بحر» (۱۹۷۰)، در فاصله ۱۸ تا ۳۰ سالگی، میزان حضور در کلیسا به شدت کاهش و در فاصله ۳۰ تا ۳۵ سالگی این کاهش به تدریج از بین می‌رود و پس از سن ۳۵ سالگی تا کهنسالی، به گونه‌ای یکنواخت افزایش می‌یابد.

۴. «اس ام استلزبرگ، ماری بالیر - لوی، لیندای وایت» (۱۹۹۵) در تحقیقی با عنوان «مشارکت دینی در اوان بزرگسالی و تأثیرهای سن و چرخه زندگی خانوادگی بر عضویت در کلیسا» به بررسی تحولات زندگی از قبیل ازدواج، طلاق، روابط جنسی پیش از ازدواج، بر مشارکت دینی در ایالات متحده آمریکا پرداخته‌اند.

این پژوهش‌ها در فاصله سال‌های ۱۹۷۲ تا ۱۹۸۶ در سطح ملی، در ایالات متحده صورت گرفته است. در این پژوهش، داده‌های مربوط به دوره ۱۹۸۶ - ۱۹۷۹ که مقطع سنی ۲۲ تا ۳۲ سالگی افراد مورد مطالعه را در بر می‌گیرد، جهت تحلیل برگزیده شده است. از جمله فرضیه‌های مطرح شده در این پژوهش، می‌توان به دو فرضیه اساسی زیر اشاره کرد:

الف) ازدواج، مشارکت دینی را افزایش می‌دهد.

ب) از هم‌پاشیدگی روابط زناشویی، به کاهش مشارکت دینی می‌انجامد و این کاهش در مورد مردان، بیش از زنان است. میزان مشارکت دینی در هر سه مقطع سنی مورد نظر دینی (یعنی ۲۲، ۲۵ و ۳۲ سالگی) هم در زنان و هم در مردان، همراه با افزایش سن افزایش می‌یابد. البته، میزان مشارکت دینی زنان در هر سه مقطع، از میزان مشارکت دینی مردان بیشتر است. بر اساس برآوردهای رگرسیونی، پژوهش‌گران، پیش‌بینی کرده‌اند که امکان مشارکت دینی برای مردان و زنان متأهل نسبت به دوران مجرد، به میزان ۴ تا ۸ درصد افزایش یافته است و معنایش این است که تأثیر ازدواج بر مشارکت دینی، مثبت و معنادار است. فقط برای زنان ۲۵ ساله، این تأثیر معنادار نیست. هم‌بالینی، هم در مردان و هم در زنان تأثیر منفی داشته است؛ به گونه‌ای که امکان عضویت افراد مجرد در کلیسا از زمان هم‌بالینی نسبت به زمان پیش از آن از حدود ۳۵ درصد به ۱۵ درصد کاهش یافته است و نتایج به دست آمده، بدین گونه بوده است که هم‌بالینی، تأثیر منفی و ازدواج، تأثیر مثبت بر مشارکت دینی (عضویت افراد در کلیسا) دارد.

۵. پور یوسفی (۱۹۸۴) در پژوهش خود با عنوان «گرایش دینی دانشجویان مسلمان مشغول به تحصیل در دانشگاه میشیگان امریکا» نمره بالایی برای نمونه خود که دربردارنده دانشجویان مسلمان مشغول به تحصیل در دانشگاه میشیگان امریکا بودند، گزارش می‌کند.

۶. برگین و همکاران (۱۹۸۷: ۱۹۷) پژوهشی در بین دانشجویان دانشکده «مورسن» انجام دادند که بر مبنای آن، دین‌داری درونی با عملکرد مثبت الهی و سازگاری آنها، رابطه مثبت داشته و همچنین با میزان اضطراب آنها ارتباط منفی داشت.
۷. یحیی (۱۹۸۸) در پژوهش خود با عنوان «میزان دین‌داری مسلمانان ساکن میشیگان» گزارش می‌کند که، نسبت بالایی از پاسخگویانش که مسلمانان ساکن میشیگان بودند، «خیلی دین‌دار» یا «دین‌دار» طبقه‌بندی شدند.

(ب) مطالعات انجام شده در داخل کشور:

۱. سراج‌زاده (۱۳۷۵)، پژوهشی با عنوان «نگرش‌ها و رفتارهای دینی نوجوانان تهرانی و دلالت‌های آن برای نظریه سکولارشدن» انجام داده است. در این پژوهش، مدل گلاک و استارک برای سنجش دین‌داری مورد استفاده قرار گرفته است. به نظر گلاک و استارک در همه ادیان دنیا، به رغم تفاوت‌هایی که در جزئیات دارند، عرصه‌های مشترکی وجود دارد که دین‌داری در آنها متجلی می‌شود. این عرصه‌ها که می‌توان آنها را ابعاد مرکزی دین‌داری به حساب آورد، عبارتند از ابعاد اعتقادی، مناسکی، عاطفی و پی‌آمدی. بُعد اعتقادی یا باورهای دینی، عبارت است از باورهایی که انتظار می‌رود پیروان آن دین بدانها اعتقاد داشته باشند. بُعد مناسکی، یا اعمال دینی، شامل اعمال دینی مشخصی همچون عبادت نماز، شرکت در آیین‌های دینی خاص، روزه گرفتن و غیره است که انتظار می‌رود پیروان هر دین، آنها را به جا آورند.
- بُعد تجربی یا عواطف دینی، ناظر به عواطف و تصورات و احساسات مربوط به داشتن رابطه با جوهری ربوبی همچون خدا یا واقعیتی غایی یا اقتداری متعالی است. بُعد فکری یا دانش دینی، مشتمل بر اطلاعات و دانسته‌های مبنایی در مورد باورداشته‌های هر دین است که پیروان هر دین باید آنها را بدانند. بُعد پی‌آمدی

یا آثار دینی، ناظر بر اثرهای باورها، اعمال، تجارب و دانش دینی بر زندگی روزمره پیروان است. اگر بخواهیم ابعاد دین‌داری مدل گلاک و استارک را بر اسلام منطبق کنیم، مجموعه‌ای از باورها که (اصول دین) خوانده می‌شود را می‌توان با باورهای دینی تطبیق داد.

همه عبارت‌های پرسش‌نامه، پرسش‌های نگرشی بودند و در طول یک طیف پنج قسمتی از نوع لیکرت، ارزشگذاری شدند:

۱. کاملاً مخالف؛

۲. مخالف؛

۳. بینابین؛

۴. موافق؛

۵. کاملاً موافق.

فقط عبارت‌های معرف بُعد عملی این سؤالات، مربوط به رفتار واقعی بودند. جامعه مورد نظر، محدود به دانش‌آموزان سال سوم دبیرستان و حجم نمونه شامل ۳۹۱ نفر بود.

یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که دانش‌آموزان دبیرستانی، در مجموع دارای گرایش‌ها و علایق دینی بالایی هستند؛ در حالی که نمره‌های دین‌داری گروه کوچکی (۲/۴) درصد پایین بوده نمره‌های ۴۵/۸ درصد متوسط و نیمی از نمونه دارای نمره‌های بالا بودند. میانگین نمره‌های دین‌داری کلی هم ۳/۵۷ از ۵ بود.

با آنکه توزیع پاسخ‌گویان از نظر نمره‌های دین‌داری در مناطق چهارگانه مورد مطالعه تقریباً یکسان بوده، گرایش دینی افراد ساکن در مناطق شمالی، بر اساس معرف دین‌داری به کار رفته در این پژوهش، اندکی کمتر از افراد ساکن در مناطق جنوبی شهر بود. می‌توان گفت که گرایش‌های دینی در طبقه‌های پایین‌تر اجتماعی، قوی‌تر از طبقه‌های بالاتر است.

۲. طالبان (۱۳۷۷) پژوهشی با عنوان «سنجش دین‌داری جوانان» انجام داده است. این پژوهش که در شهر تهران انجام شده است و برای سنجش دین‌داری، سه بُعد اعتقادات مذهبی، مناسک مذهبی و تعهد مذهبی یا اهمیت دین در زندگی را در نظر گرفته است و جامعه تحقیق را همه دانش‌آموزان دختر و پسر سال‌های اول، دوم و سوم دبیرستان‌های روزانه دولتی، نمونه مردمی و غیر انتفاعی شامل می‌شدند و حجم نمونه، عبارت از ۷۳۳ نفر از دانش‌آموزان دبیرستان‌های شهر تهران بود.

نتایج یافته‌ها نشان می‌دهد که:

الف) دانش‌آموزان از باورهای مذهبی بالایی برخوردار بودند و تفاوت معناداری از لحاظ آماری بین دختران و پسران وجود نداشت؛

ب) در بُعد مناسکی، نتایج حاکی از آن بود که تنها ۱۵/۷ درصد جوانان، پایبندی به نماز نداشتند و ۵۵/۴ درصد پاسخ‌گویان پایبندی کامل به نماز داشتند و ۲۸/۹ درصد پایبندی نسبی به نماز داشتند و پایبندی به نماز با متغیر جنسیت، ارتباط کاملاً معناداری داشته و در پسران بیشتر از دختران بود؛

ج) در بُعد تعهد مذهبی نیز اکثریت قریب به اتفاق جوانان جمعیت نمونه تحقیق، یعنی ۹۳ درصد آنان در زندگی‌شان اهمیت زیادی به خداوند می‌دادند که از این میان، نسبت پسران بیش از دختران بود (۹۴/۱ درصد در مقابل ۹۲/۱ درصد)، شمار پاسخ‌گویانی که اظهار کرده‌اند خداوند در زندگی‌شان از اهمیت کمی برخوردار است. بسیار ناچیز بود (۱۱ نفر معادل ۱/۵ درصد)، در این میان نیز نسبت پسران کمی بیش از دختران بود (۱/۸ درصد در مقابل ۱/۳ درصد) و به طور کلی، ۸۳ درصد افراد نمونه تحقیق، دین‌داری قوی و ۲/۶ درصد آنها دین‌داری ضعیف داشتند.

نتایج این پژوهش نشان داده است که از هر شاخص که برای دین‌داری بهره بگیریم، نه تنها دین‌داری و تعلق مذهبی جوانان نمونه تحقیق، بحرانی و اسفناک نبوده، بلکه اکثریت مطلق آنان، دارای تعلقات دینی بالایی هستند. مشاهده‌های این پژوهش، مبنی بر میزان بالای دین‌داری جوانان نمونه تحقیق، کاملاً مغایر دیدگاه بدبینانی است که همواره وضعیت ایمان مذهبی جوانان و نوجوانان تهرانی را بسیار ضعیف و فاجعه‌آمیز ارزیابی می‌کنند.

۳. در تحقیق صباغ‌پور (۱۳۷۲) حجم نمونه را ۲۲۲ پسر دانش‌آموز تهرانی تشکیل می‌داد. در مطالعه وی، برای نگرش دینی سه بعد تعریف شده است: دانش، احساسات و آمادگی برای عمل. وی گزارش می‌کند که پاسخگویان از نظر دین‌داری در سطح پایینی قرار داشتند؛ به گونه‌ای که ۶۵ تا ۹۷ درصد آنها در هر سه بعد نگرش دینی، در مقوله پایینی قرار گرفتند. به نظر سراج‌زاده، این نتیجه‌گیری غیر عادی ممکن است ناشی از به کار بردن معیارهای سخت‌گیرانه در تعریف دین‌داری باشد. افزون بر این، فقدان گزارش دقیق در مورد روش تحقیق و ابهام دین‌داری به کار رفته در گزارش تحقیق، کاملاً مشهود است که روایی سنجه به کار رفته را به شدت زیر سؤال می‌برد و باعث می‌شود تا نتوان یافته‌های آن را جدی گرفت.

۴. خدایاری فرد و همکاران (۱۳۷۷)، پژوهشی با عنوان «آماده‌سازی مقیاس نگرش مذهبی دانشجویان» در دانشکده روان‌شناسی دانشگاه تهران انجام داد. بدین منظور، با بهره‌گیری از پیشینه پژوهش و متون اسلامی، مقیاسی مشتمل بر ۵۲ پرسش طراحی شد که این پرسش‌ها ابعاد اعتقادی انسان را در برمی‌گرفت و سپس با انجام دو مطالعه مقدماتی، فرم نهایی مقیاس تهیه شد. در نهایت، پرسش‌نامه با ۴۴ داده چند گزینه‌ای و ۷ ماده سنجه گمانه‌ای آماده شد. پرسش‌نامه روی ۳۶۹ نفر دانشجوی دانشگاه صنعتی شریف اجرا شد و اعتبار

آزمون، مورد بررسی قرار گرفت و جهت بررسی روایی پرسش‌نامه ۲۳۵ نفر از طلاب حوزه علمیه قم و ۸۳ دانشجوی رشته هنرهای زیبای دانشگاه تهران به پرسش‌های آزمون پاسخ دادند. نتایج نشان داد که میانگین نمره‌های نگرش مذهبی طلاب حوزه علمیه قم به طور معناداری بالاتر، از میانگین نمره‌های دانشجویان دانشگاه صنعتی شریف و دانشجویان هنرهای زیبای دانشگاه تهران است. همچنین نتایج فرعی زیر هم از یافته‌های این پژوهش‌ها حاصل شد:

الف) میان نگرش مذهبی دانشجویان دختر و پسر دانشگاه صنعتی شریف تفاوت معناداری وجود دارد و این تفاوت در پسران بیشتر از دختران است؛
ب) تفاوت معناداری بین نگرش مذهبی دانشجویان رشته‌های علوم فنی وجود ندارد؛

ج) تفاوت معناداری بین نگرش مذهبی پسران و دختران طلبه وجود دارد و این تفاوت در دختران بیشتر از پسران است.

۵. علوی (۱۳۷۹) پژوهشی را با عنوان «بررسی رفتار و عملکرد دینی نوجوانان سال‌های اول، دوم و سوم دبیرستان‌های کرمان» انجام داده است. هدف از این تحقیق، تبیین و بررسی وضعیت موجود رفتار و عملکرد دینی نوجوانان پسر و دختر سال‌های اول، دوم و سوم دبیرستان‌های پسرانه و دخترانه دولتی و غیر انتفاعی شهر کرمان بوده و روش تحقیق به کار برده شده، روش توصیفی می‌باشد و جامعه آماری آن را همه دانش‌آموزان متوسطه شهر کرمان مشتمل بر ۹۴ دبیرستان تشکیل داده است. ابزار گردآوری اطلاعات پرسش‌نامه از نوع بسته بوده که به علت شمار بسیار زیاد پرسش‌ها، به دو پرسش‌نامه شماره ۱ و ۲ تنظیم شده است.

ابزار گردآوری اطلاعات، پرسش‌نامه‌ای محقق ساخته جهت سنجش ۷۴ مؤلفه دینی بوده است که روایی پرسش‌نامه معادل ۰/۸۴، و اعتبار آن معادل ۰/۹۵

محاسبه و تعیین شده است. متغیرهای مورد بررسی نوع مدرسه، جنس و کلاس بوده و نتایج حاصله، نشان‌گر آن بود که، میانگین نظرهای پاسخ دهندگان در مورد رعایت ۷۴ مؤلفه دینی ۶۳/۸٪ بوده است که وضع مطلوبی را نشان می‌دهد و میانگین نظرهای پاسخ دهندگان در مورد عدم رعایت هفتاد و چهار مؤلفه طراحی شده ۱۶/۱٪ بوده و ۲۰/۱٪ باقیمانده یا بی‌نظر بودند یا به پرسش‌ها پاسخ نداده‌اند. در مورد هر یک از هفتاد و چهار مؤلفه دینی تحقیق، میزان درصد نظرهای افرادی که قائل به رعایت مؤلفه‌های مربوطه بوده‌اند، از این‌رو، رفتار و عملکرد دینی مطلوبی را داشته‌اند، به مراتب بیش از افرادی بوده که اظهار داشته‌اند با رعایت مؤلفه‌های دینی مربوط، مخالف یا کاملاً مخالف بوده‌اند، منهای شایعه‌پراکنی، تواضع مذموم، حسد، لهو و لعب، تکبر ممدوح. همچنین لازم به یادآوری است که، در مورد بسیاری از مؤلفه‌های مربوط به رفتار و عملکرد دینی، وضعیت مدارس دولتی، بهتر از مدارس غیر انتفاعی بوده و همچنین در رابطه با جنسیت، بین عملکرد دینی دختران و پسران، تفاوت معناداری وجود دارد. در مورد بسیاری دیگر از مؤلفه‌های مربوط به رفتار و عملکرد دینی، وضعیت دختران بهتر از پسران بوده است. ولی هیچ ترتیب و نظم خاصی که بتوان در مورد وضعیت رفتار و عملکرد دینی نوجوانان در سال‌های اول، دوم و سوم متوسطه اظهار داشت، به چشم نمی‌خورد.

۶. عظیمی یزدی (۱۳۸۱) در تحقیق خود با عنوان «بررسی وضعیت و عوامل مرتبط با نگرش مذهبی دانش‌آموزان دبیرستان‌های دخترانه شهر کرمان» با حجم نمونه ۵۰۰ نفر از دانش‌آموزان دبیرستان‌های دخترانه که جامعه آماری آن همه دبیرستان‌های دخترانه شهر کرمان بوده است، به این نتایج رسیده است:

الف) میانگین نگرش مذهبی دانش‌آموزان نوجوان، معادل ۱۲۷/۹۲ به دست آمده که با وضعیت مطلوب ($x=160$) نزدیک به ۳۲ نمره فاصله را نشان داده است؛

ب) در تحلیل رگرسیونی چند متغیره، عواملی که در ارتباط با یکدیگر با نگرش مذهبی رابطه مثبت نشان داده‌اند، عبارتند از: روحانیون، والدین، کتاب درسی، پایه تحصیلی، بُعد خانوار، رفتن به محیط‌های مذهبی، دیگر آموزگاران، دوستان، مربی پرورشی، بهره‌گیری از فیلم ویدئو و رادیو تلویزیون؛

ج) عواملی که با نگرش مذهبی رابطه منفی داشتند عبارتند از: پیشرفت تحصیلی، رفتن به سینما، بهره‌گیری از رایانه و بازی‌های رایانه‌ای.

۷. شیرشاهی (۱۳۷۸) پژوهشی با عنوان «بررسی نظرهای شاگردان متوسطه درباره ارزش‌ها و باورهای مذهبی» انجام داده است. ابزار سنجش اعتقاد مذهبی، پرسش‌نامه و جامعه آماری این پژوهش را همه دانش‌آموزان دبیرستانی دختر و پسر پایه اول، دوم و سوم استان مرکزی دربرمی‌گیرند که در سال تحصیلی ۷۸ - ۱۳۷۷ مشغول به تحصیل بوده‌اند. نمونه مورد مطالعه شامل ۶۰۰ نفر از دانش‌آموزان می‌باشند که در رشته‌های گوناگون ادبیات و علوم انسانی، علوم تجربی و ریاضی فیزیک و رشته عمومی اشتغال به تحصیل داشته‌اند. دامنه سنی افراد ۱۴ - ۱۸ سال بوده و ابزار جمع‌آوری داده‌ها پرسش‌نامه بوده است. نتایج حاصل از پژوهش حاکی از آن است که:

الف) تفاوت معناداری بین نگرش مذهبی دختران و پسران وجود دارد و نگرش مذهبی دختران، قوی‌تر از پسران است؛

ب) مذهبی دانش‌آموزان دختر پایه‌های اول تا سوم دبیرستان، تفاوت معناداری وجود دارد و نگرش مذهبی به ترتیب در پایه اول، قوی‌تر از پایه‌های دیگر و دانش‌آموزان پایه دوم نسبت به پایه سوم، از نگرش مذهبی قوی‌تر برخوردارند؛

ج) در مورد نگرش مذهبی دانش‌آموزان پسر پایه‌های اول تا سوم، نتایج زیر حاصل شد:

پرتال جامع علوم انسانی

بین نگرش مذهبی دانش‌آموزان پسر پایه اول و دوم، تفاوت معناداری وجود ندارد؛ ولی تفاوت بین نگرش مذهبی دانش‌آموزان در پایه اول و دوم با پایه سوم معنادار است و نگرش مذهبی دانش‌آموزان پایه‌های اول و دوم، بیش از پایه سوم است.

د) نگرش مذهبی دانش‌آموزان رشته‌های گوناگون، تفاوت معناداری را نشان می‌دهد که در این مورد به ترتیب، دانش‌آموزان رشته عمومی، علوم انسانی و علوم تجربی و علوم ریاضی قرار دارند. در این میان، تفاوت نگرش مذهبی رشته‌های عمومی با دیگر رشته‌ها و تفاوت نگرش مذهبی دانش‌آموزان رشته علوم انسانی و ریاضی، معنادار می‌باشد. همچنین:

۱. نگرش مذهبی در دانش‌آموزان دختر، بالاتر از دانش‌آموزان پسر است؛
۲. تفاوت‌های نگرش مذهبی بین پایه‌های سه گانه متوسطه از سال اول تا سوم، به‌طور معناداری ($P < 0/05$) سیر نزولی داشته و کاهش می‌یابد؛
۳. اولاً، دانش‌آموزان رشته عمومی (سال اول متوسطه) نسبت به سایر رشته‌ها که سال اول و دوم هستند، از اعتقادات و گرایش‌های مذهبی بالاتری برخوردارند و ثانیاً، دانش‌آموزان رشته علوم انسانی نسبت به دانش‌آموزان رشته ریاضی فیزیک، گرایش بیشتری را نسبت به مسائل مذهبی نشان داده‌اند.^{۱۸}
۸. رستمی گوهری، پژوهشی را با عنوان «بررسی رفتار دینی و عوامل مرتبط با آن در دانش‌آموزان دبیرستان‌های دخترانه شهر کرمان» انجام داده است. هدف از انجام آن، آگاهی از وضعیت موجود رفتار دینی و عوامل مرتبط با آن در بین دانش‌آموزان دبیرستان‌های دخترانه کرمان بوده است. از این‌رو، تلاش شده تا رفتار دینی دانش‌آموزان تعیین و نیز برخی از عوامل مرتبط با آن شناسایی شود. نتایج عمده پژوهش بدین شرح است:

پرتال جامع علوم انسانی

الف) بر اساس داده‌های حاصل از پرسش‌نامه، در مجموع از ۶۲۵ نفر حجم نمونه، رفتار دینی بیشتر آنها متوسط (۴۱/۸٪) بوده است.

ب) با در نظر گرفتن پایه تحصیلی، در میان دانش‌آموزان سال اول با حجم نمونه ۱۹۹ نفر، رفتار دینی بیشتر آنها خوب (۳۵/۷٪)، در میان دانش‌آموزان سال دوم با حجم نمونه ۲۱۲ نفر، رفتار دینی بیشتر آنها متوسط (۴۲/۹٪) و در میان دانش‌آموزان سال سوم با حجم نمونه ۲۱۳ نفر رفتار دینی بیشتر آنها متوسط (۴۶/۹٪) بوده است. همچنین میانگین رفتار دینی دانش‌آموزان سال اول و دوم ۳/۵ از ۵ و میانگین رفتار دینی دانش‌آموزان سال سوم ۳/۳ از ۵ به دست آمده است.

ج) با در نظر گرفتن نوع مدرسه، بالاترین میانگین نمره رفتار دینی مربوط به دانش‌آموزان دبیرستان شاهد و پس از آن، به ترتیب دبیرستان‌های نمونه دولتی، دولتی و غیر انتفاعی بوده است و با توجه به نتایج به دست آمده از آزمون تحلیل واریانس برای رفتار دینی پاسخ‌گویان به تناسب پایه تحصیلی و نوع مدرسه، نمره رفتار دینی دانش‌آموزان به تناسب پایه تحصیلی و نوع مدرسه متفاوت است. همچنین بر اساس نتایج آزمون توکی، میانگین نمره رفتار دینی دانش‌آموزان پایه اول، دوم و سوم، تفاوت معنادار داشته است.

د) بر اساس نتایج رگرسیون پیش‌رونده عوامل مرتبط با رفتار دینی به ترتیب بیشترین تأثیر، عبارتند از:

۱. میزان درآمد خانواده؛

۲. نوع مدرسه؛

۳. پایه تحصیلی؛

۴. میزان تصمیم‌گیری در خانواده؛

۵. میزان تحصیلات پدر.

ه) در ارتباط با پایه تحصیلی، عوامل مرتبط با رفتار دینی دانش‌آموزان پایه اول به ترتیب بیشترین تأثیر عبارتند از:

۱. میزان درآمد خانواده؛

۲. نوع مدرسه؛

۳. در قید حیات بودن مادر.

عوامل مرتبط با رفتار دینی دانش‌آموزان پایه دوم به ترتیب بیشترین تأثیر عبارتند از:

۱. نوع مدرسه؛

۲. میزان درآمد خانواده؛

۳. میزان تصمیم‌گیری در خانواده، و برای پایه سوم، عامل مرتبط، متغیر دوره تحصیلی بوده است.

و) در ارتباط با نوع مدرسه، عوامل مرتبط با رفتار دینی دانش‌آموزان دختر دبیرستان‌های دولتی به ترتیب بیشترین تأثیر عبارتند از:

۱. میزان درآمد خانواده؛

۲. میزان تحصیلات پدر؛

۳. شغل پدر.

ز) عوامل مرتبط با رفتار دینی دختران دبیرستان‌های نمونه دولتی به ترتیب بیشترین تأثیر عبارتند از:

۱. میزان تحصیلات مادر؛

۲. پایه تحصیلی؛

۳. میزان تصمیم‌گیری در خانواده، و عامل مرتبط با رفتار دینی دختران دبیرستانی شاهد، شغل مادر و عامل مرتبط با رفتار دینی دانش‌آموزان دبیرستان‌های دخترانه غیر انتفاعی، پایه تحصیلی بوده است.

۹. ثمره رضایی (۱۳۷۷) در پژوهش خود با عنوان «بررسی عملکرد معلمان مقطع ابتدایی (شهری و روستایی) شهرستان بم در به کارگیری روش‌های تدریس و وسایل کمک آموزشی، به این نتایج دست یافته است که آموزگاران دوره ابتدایی، تنها در تدریس درس‌های علوم تجربی و ریاضی، کمابیش از روش‌های تدریس فعال و شماری وسایل کمک آموزشی بهره گرفته‌اند. در مجموع، عمده فعالیت آنها مبتنی بر بهره‌گیری از روش‌های سنتی و مستقیم و معلم‌محور در تدریس بوده است. این امر، بدون بهره‌گیری مؤثر از وسایل کمک آموزشی، به ویژه در تدریس اجتماعی، دینی و ادبیات بوده است.

۱۰. ضیاء‌الدینی (۱۳۷۹) در پژوهشی با عنوان «بررسی روش‌های تدریس معلمان دوره‌های ابتدایی و راهنمایی شهر کرمان»، به این نتیجه رسیده که ۲۰/۲ درصد از آموزگاران ابتدایی، نیاز به آموزش دارند و این حاکی از عدم تناسب رشته تحصیلی آنان با دروس مورد تدریس است. همچنین فعالیت‌های بیرون از کلاس آنان بسیار کم بوده و بسیاری از آموزگاران، طرح درس ندارند و در این زمینه بین مدارس ابتدایی و راهنمایی، تفاوت معناداری وجود ندارد.

۱۱. نوراللهی فرد (۱۳۷۷) در پژوهش خود با عنوان «میزان آشنایی و به کارگیری شیوه‌های ارزشیابی از آموخته‌های دانش‌آموزان توسط دبیران دبیرستان‌های خرم‌آباد»، به این نتایج دست یافته است که میزان آشنایی و به کارگیری شیوه‌های ارزشیابی هنجاری به تکوینی و پایانی در نزد دبیران، در حد مطلوب است. میزان آشنایی و به کارگیری شیوه‌های ارزشیابی هنجاری و ملاک مطلق در نزد دبیران، در حد متوسط و کمتر است. میزان آشنایی و به کارگیری شیوه‌های ارزشیابی در نزد همکاران زن، بیشتر از مردان است. میزان آشنایی و به کارگیری شیوه‌های ارزشیابی در نزد همکاران دارای مدرک لیسانس، بیش از

دیگر افراد است. سرانجام آنکه، بین آشنایی و به کارگیری هر یک از شیوه‌های ارزشیابی، همبستگی معنادار وجود دارد.

۱۲. شریفی (۱۳۵۲) در پژوهشی با عنوان «مطالعه درباره شیوه‌های ارزشیابی در نظام آموزش عمومی»، سه نوع امتحان داخلی، هماهنگ و نهایی را از دیدگاه‌های زیر، مورد بررسی قرار داده است:

- ارتباط محتوا و شیوه انجام امتحان با برنامه‌ها و اهداف آموزشی.

- تحلیل محتوایی پرسش‌های انواع امتحانات سه‌گانه مذکور از نظر اصول روان‌سنجی.

- رابطه بین عملکرد دانش‌آموزان در امتحانات داخلی و امتحانات هماهنگ با نهایی.

نتایج پژوهش یاد شده نشان می‌دهد که در همه انواع امتحانات، از نظر ارتباط محتوا و شیوه اجرایی آنها با برنامه‌ها و هدف‌های آموزشی، برخی نارسایی‌ها مشاهده شد. با وجود این، امتحانات هماهنگ و نهایی، از این نظر نسبت به امتحانات داخلی برتری دارند. تحلیل محتوایی پرسش‌های انواع امتحانات سه‌گانه، نشان‌گر آن است که پرسش‌ها عمدتاً به سطح دانش معطوف بوده و سطح‌های عالی‌تر یادگیری مانند تجزیه و تحلیل و ترکیب و ارزشیابی، چندان مورد توجه طراحان نبوده است. از این نظر نیز امتحانات هماهنگ و نهایی نسبت به امتحانات داخلی، از برتری نسبی برخوردارند. بین عملکرد دانش‌آموزان، در امتحانات داخلی و هماهنگ یا نهایی، همبستگی قابل ملاحظه‌ای وجود دارد. بنابراین، از روی نتایج امتحانات داخلی می‌توان عملکرد دانش‌آموزان را در امتحانات هماهنگ و یا نهایی با سطح اطمینان بالایی پیش‌بینی کرد. نتیجه این بررسی، لزوم اجرای امتحانات هماهنگ را تردیدآمیز می‌سازد.

روش

روش انجام پژوهش، بستگی به هدف، ماهیت موضوع پژوهش و امکانات اجرایی آن دارد.^{۱۹} روش جمع‌آوری اطلاعات و روش آماری جهت تجزیه و تحلیل اطلاعات، متفاوت بوده و بالطبع، گزینش روش پژوهش نیز بر اساس همین عوامل می‌باشد.^{۲۰} با توجه به آنکه هدف اساسی این پژوهش، توصیف وضعیت موجود روش‌های تدریس، ارزشیابی آموزگاران و نگرش و رفتار مذهبی دانش‌آموزان می‌باشد، از این‌رو، از روش تحقیق توصیفی بهره‌گیری شده است.

جامعه آماری در این پژوهش عبارت است از: همه دانش‌آموزان مقطع دبیرستان، اعم از دختر و پسر که در سال‌های اول، دوم و سوم دبیرستان‌های ناحیه ۲ کرمان، مشغول تحصیل هستند و که شامل ۹۰۷۷ دانش‌آموز پسر و ۸۹۵۴ دانش‌آموز دختر که جمعا ۱۸۰۳۱ نفر است و همچنین ۳۶ دبیر دینی مرد و ۵۷ دبیر دینی زن که در مقطع دبیرستان مشغول تدریس هستند.

نمونه این پژوهش، همه دانش‌آموزان مقطع دبیرستانی که به نحوی در محدوده تدریس دبیران دینی و قرآن قرار می‌گیرند و همه دبیران دینی و قرآن را شامل می‌شود. در این پژوهش، به دلیل گسترده بودن شمار دانش‌آموزان، از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای^{۲۱} بهره‌گیری شده است. در این روش، واحد اندازه‌گیری، فرد نیست، بلکه گروه‌ها به صورت تصادفی گزینش می‌شوند، در صورتی که عمل نمونه‌گیری، به صورت تصادفی ساده در داخل گروه ادامه یابد، نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای نامیده می‌شود. این روش نمونه‌گیری، زمانی به کار برده می‌شود که جامعه آماری، گسترده باشد و گزینش نمونه از اعضای جامعه، دشوار و نیازمند وقت، نیروی انسانی و هزینه زیاد بوده و گزینش گروهی از اعضا، امکان‌پذیر و آسان‌تر از گزینش اعضای جامعه باشد. این روش،

در مدارس و پژوهش‌های آموزشی کاربرد بسیاری دارد و اجرای آن در مقایسه با دیگر روش‌ها، نیازمند وقت کمتری است و موجب صرفه‌جویی در منابع مالی و انسانی است.

به منظور گزینش مناسب گروه نمونه و با در نظر گرفتن تجربه آموزشی کارشناسان اداره آموزش و پرورش ناحیه ۲، عوامل سه‌گانه کادر آموزشی، امکانات آموزشی و فیزیکی مدارس، موقعیت اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی دانش‌آموزان مدارس، مبنای تقسیم‌بندی جامعه آماری به چهار گروه نمونه دولتی، «قابل توجه»، «عادی» و «لازم‌التوجه» قرار گرفت که این نمونه‌بندی در جدول (۱) آمده است.

جدول ۱: تقسیم‌بندی مدارس و شمار دانش‌آموزان به تفکیک هر پایه

گروه	نام آموزشگاه	پایه اول	پایه دوم	پایه سوم	جامعه نمونه
گروه ۱: مدارس نمونه دولتی	دخترانه شهید ایرانمنش پسرانه سیدکمال‌الدین موسوی	۶۶	۳۹	۶۴	۱۹
گروه ۲: مدارس قابل توجه	پسرانه امام خمینی (دولتی) پسرانه طالقانی (دولتی) پسرانه خواجهی کرمانی (غیرانتفاعی) دخترانه پروین اعتصامی (دولتی) دخترانه ملاصدرا (دولتی) دخترانه یکان (غیرانتفاعی) دخترانه روشنگر (غیرانتفاعی) دخترانه ریحانه (غیرانتفاعی) دخترانه فاطمیه (دولتی)	۲۷۲	۲۱۶	۱۶۴	۷۱
گروه ۳: مدارس عادی	پسرانه قدس (دولتی) دخترانه اعتصام (دولتی)	۲۲۴	۶۴	۶۶	۲۷

				دخترانه اسوه (دولتی) دخترانه ولیعصر (دولتی) دخترانه ۳۸ شهید (دولتی)	
				پسرانه کیخسرو شاهرخ (دولتی) دخترانه بنت‌الهدی باغین (دولتی) دخترانه حجاب اختیارآباد (دولتی)	گروه ۴ مدارس لازم‌التوجه
۳۰۷					جمع جامعه نمونه

(لازم به یادآوری است مدارس که در این تقسیم‌بندی چهارگانه قرار نگرفته‌اند، زیرگروه مدارس عادی بوده‌اند.)

پس از تقسیم‌بندی مدارس به چهار گروه بالا، از هر گروه ۱/۳ یا ۳۰٪ دبیرستان‌ها به تصادف گزینش شده است. سپس ۳۰٪ جمعیت آنها گزینش و دوباره از ۳۰٪ جمعیت آنها ۳۰٪ گزینش شده است، که همه این موارد به شکل کاملاً تصادفی بوده است. نتیجه گزینش به شرح زیر است:

از مدارس گروه ۱ به دلیل اینکه در زمان انجام پژوهش تنها دو مدرسه نمونه بیشتر موجود نبود، یکی از آنها به طور تصادفی گزینش شد که نمونه این تحقیق، دبیرستان نمونه دولتی شهید ایرانمنش بود.

از مدارس گروه ۲، که شامل مدارس قابل توجه می‌باشند، سه مدرسه به شکل تصادفی انتخاب شده‌اند که شامل دبیرستان پسرانه امام خمینی، دخترانه پروین اعتصامی و غیر انتفاعی دخترانه ریحانه می‌باشند.

از مدارس گروه ۳ که مدارس معمولی‌اند، دبیرستان پسرانه قدس و دخترانه اعتصام انتخاب شده و از مدارس گروه ۴، که شامل مدارس لازم‌التوجه می‌باشند، دبیرستان پسرانه کیخسرو شاهرخ گزینش شده‌اند، که با توجه به آمار دانش‌آموزان این دبیرستان‌ها و انتخاب ۱/۳ از جمعیت دانش‌آموزی، جامعه نمونه تحقیق شامل ۳۰۷ دانش‌آموز شده است که به شکل تصادفی از بین سال‌های اول،

دوم و سوم گزینش شده‌اند. لازم به یادآوری است که، جمعیت جامعه نمونه با توجه به گروه‌بندی مدارس، در جدول (۱) آمده است.

در مواردی که تماس مستقیم با آزمودنی‌ها وقت فراوان می‌گیرد و یا هزینه زیادی را می‌طلبد، یا به دلیل حجم زیاد نمونه و گستردگی آن، دشوار و یا حتی غیر ممکن باشد، از ابزار پرسش‌نامه برای جمع‌آوری داده‌ها استفاده می‌شود. در این پژوهش نیز با توجه به حجم زیاد نمونه و گسترده بودن آن، برای صرفه‌جویی در وقت و هزینه، از پرسش‌نامه برای جمع‌آوری داده‌ها بهره‌گیری شده است.

پرسش‌نامه در بیشتر جاها شرایط عملی‌تر و آسان‌تری را فراهم کرده و به پژوهشگر این امکان را می‌دهد تا نمونه‌های بزرگ‌تر را مطالعه و بررسی کند، همچنین موجب ایجاد شرایط تقریباً یکسان آزمودنی‌ها هنگام تکمیل پرسش‌نامه است.

جمع‌آوری اطلاعات جهت پژوهش بالا از راه ۴ پرسش‌نامه ۵ گزینه‌ای صورت گرفته است. برای تهیه آن، نخست پرسش‌های پژوهش، مفهوم‌سازی شد و ابعاد هر مفهوم مشخص گردید، تا سرانجام معرف‌هایی که به کمک آنها بتوان ابعاد متغیر را اندازه‌گیری کرد، مشخص شوند.

برای تبدیل کیفیت به کمیت و بیان مطالب به صورت آماری، همچنین آسانی کار پاسخ‌گویان، از طیف لیکرت استفاده شد تا میزان دقت و سنجش بالا رود و همچنین امکان محاسبات آماری در سطحی دقیق فراهم شود. در این روش، آزمونی‌ها نظر خود را بر مبنای یک طیف که معمولاً از ۵ قسمت تشکیل شده و با واژه‌ها یا نشانه‌ها مشخص شده است، در برابر هر یک از پرسش‌ها روشن می‌کنند، با توجه به اینکه این روش از دقت و اعتبار بالایی برخوردار است، لذا

در بسیاری از پژوهش‌های میدانی وسیع و نیز در علوم اجتماعی، مناسب و با کاربرد زیاد، قابل استفاده است.

از ۴ پرسش‌نامه استفاده شده در این پژوهش، دو پرسش‌نامه مربوط به دبیران و دو پرسش‌نامه مربوط به دانش‌آموزان می‌باشد. دو پرسش‌نامه مربوط به دبیران، به صورت یک پرسش‌نامه تنظیم و در اختیار آنها قرار گرفته است، پرسش‌های پرسش‌نامه در دو بخش تنظیم شده است که بخش اول از پرسش ۱ الی ۳۴، مربوط به بررسی روش تدریس و بخش دوم از پرسش ۳۵ الی ۶۰ مربوط به بررسی روش ارزشیابی دبیران می‌باشد. پرسش‌نامه‌های مربوط به دانش‌آموزان نیز به صورت جداگانه بوده که یک پرسش‌نامه مربوط به سنجش نگرش دینی و شامل ۳۲ پرسش و پرسش‌نامه دیگر مربوط به رفتار دینی دانش‌آموزان و شامل ۷ پرسش می‌باشد.

پرسش‌نامه پژوهش هم روایی محتوایی و هم روایی صوری دارد. روایی عبارت است از میزان کارایی آزمون برای اندازه‌گیری خصیصه‌ای که به منظور اندازه‌گیری آن خصیصه ساخته شده است.^{۲۲} رواسازی تست، گردآوری شواهد گوناگونی است که نشان می‌دهد نمونه پرسش‌های تست، آنچه را که پژوهشگر در پی آن است، می‌سنجد.^{۲۳}

آزمون، زمانی دارای روایی محتوایی است که پرسش‌های مطرح شده در آن، نمونه معرفی از تمامی حیطه‌ها و مهارت‌ها، توانایی‌ها، درک مفاهیم و سایر رفتارهایی باشد که قرار است به وسیله آزمون، اندازه‌گیری شود. تجزیه و تحلیل روایی محتوایی تا حدی جنبه ذهنی دارد و اگر چند متخصص، پس از تحلیل روایی محتوایی آزمون، آن را تأیید کنند، می‌توان به آن استناد کرد.^{۲۴}

پرسش‌های پرسش‌نامه با بهره‌گیری از نظر متخصصان، صاحب‌نظران، کتاب‌های گوناگون و پژوهش‌های پیشین، تنظیم شده و برای اظهار نظر و بررسی در مورد روایی محتوایی آن، در اختیار چند نفر از استادان، متخصصان و صاحب‌نظران روان‌شناسی و علوم تربیتی قرار گرفت. بنا به نظر متخصصان، محتوای پرسش‌ها، متناسب با پرسش‌های پژوهش است و با اهداف پژوهش سازگاری دارد.

با توجه به نتایج به دست آمده، روایی پرسش‌نامه بررسی روش تدریس و ارزشیابی، برابر با $0.90/0.76$ ، روایی پرسش‌نامه سنجش رفتار دینی، برابر با $0.85/0.02$ و روایی پرسش‌نامه نگرش دینی، معادل $0.77/0.33$ محاسبه شد.

اعتبار، به دقت و صراحت روش اندازه‌گیری مربوط می‌شود. شاخص‌های اعتبار، نشاندهنده ثبات و قابلیت تکرار ابزار اندازه‌گیری است. آنچه در مجرای اعتبار مورد توجه است، درجه و دقت اندازه‌گیری است و پژوهشگر می‌خواهد بداند اگر فردی را دوبار با روش مورد نظر بسنجد، نتایجی که به دست می‌آید، با چه دقتی تکرار می‌شود.^{۲۵}

اعتبار، دو معنای متفاوت دارد: معنای نخست اعتبار، ثبات و پایایی نمره‌های آزمون در طول زمان است؛ به این بیان که اگر یک آزمون، چند بار درباره یک آزمودنی اجرا شود، نمره وی در همه موارد یکسان باشد. معنای دیگر اعتبار، به همسانی درونی آن اشاره دارد و مفهوم آن این است که، پرسش‌های آزمون تا چه اندازه با یکدیگر همبستگی متقابل دارند.

اگر ضریب اعتبار آزمونی کم باشد، بدان معناست که پرسش‌های گوناگون آزمون، متغیر واحدی را اندازه‌گیری نمی‌کنند. به دیگر سخن، آزمون ممکن است دارای اشکال باشد.

بنابراین، آزمونی که بین پرسش‌های آن هماهنگی وجود داشته باشد، از همسانی درونی بالایی برخوردار است. اگر آزمونی برای هدف‌های پژوهشی به کار می‌رود، ضریب اعتبار بین ۷۰٪ تا ۸۰٪ کافی به نظر می‌رسد.^{۲۶}

با توجه به نتایج به دست آمده، اعتبار (پایایی) پرسش‌نامه بررسی روش تدریس و ارزشیابی، همبستگی بیش از ۹۹٪ را نشان می‌دهد. اعتبار پرسش‌نامه رفتار دینی نیز همبستگی بیش از ۹۹٪ را بیان می‌کند و اعتبار (پایایی) پرسش‌نامه نگرش دینی هم همبستگی بیش از ۹۹٪ را نشان می‌دهد.

به منظور کشف نارسایی‌های پرسش‌نامه و آشنایی با دشواری‌های احتمالی اجرا و همچنین تعیین ضریب اعتبار پرسش‌نامه، نخست به طور مقدماتی پرسش‌نامه‌های تهیه شده، روی دو گروه نمونه ۱۰ نفری اجرا شد: (یک گروه از دبیران و یک گروه از دانش‌آموزان). پس از آن، با توجه به اینکه یکنواخت بودن آموزش برای تکمیل نهایی پرسش‌نامه و یکسانی تقریبی شرایط همه پاسخ‌گویان هنگام تکمیل پرسش‌نامه، مورد نظر پژوهشگر قرار داشته است، پژوهشگر به هر دبیرستانی که به صورت تصادفی خوشه‌ای انتخاب شده مراجعه و پس از توجیه مدیر دبیرستان، دانش‌آموزان گروه نمونه، با روش تصادفی ساده گزینش شدند. پیش از تحویل پرسش‌نامه به دانش‌آموزان، توضیحات لازم داده شد و وقت کافی جهت پاسخ دادن به پرسش‌های پرسش‌نامه برای آنها در نظر گرفته شد و از آنان خواسته شد که کاملاً صادقانه و دقیق به پرسش‌های پرسش‌نامه پاسخ دهند.

نیز به آنها یادآوری شد که از نوشتن نام و نام خانوادگی خودداری کنند. از مدیر و معاونان نیز درخواست شد که در محل تعیین شده برای پاسخ‌گویی دانش‌آموزان به پرسش‌های پرسش‌نامه حضور نداشته باشند. پس از اینکه دانش‌آموزان به پرسش‌ها پاسخ دادند، پرسش‌نامه‌ها جمع‌آوری شده و تجزیه و تحلیل گردید.

در این پژوهش برای توصیف داده‌های جمع‌آوری شده، از انواع شاخص‌های آمار توصیفی از جمله فراوانی، درصد، درصد پاسخگو، فراوانی تجمعی، انواع جداول و نمودارها و میانه سطری بهره‌گیری شده است. برای چگونگی ارتباط بین متغیرها، از ضریب همبستگی «پیرسون»، «اسپیرمن» و «رگرسیون» بهره‌گرفته شده است و همه محاسبات آماری، به وسیله رایانه نرم‌افزار SPSS انجام گردید است و نحوه نمره‌گذاری پرسش‌نامه‌ها به‌گونه‌ای بوده که برای مثال در ۳۴ پرسشی که مربوط به روش تدریس بوده است، گزینه‌ای که بهترین حالت یا روش را مشخص می‌کند، نمره ۵ دارد.

حال اگر هر ستون مربوط به یک پرسش و هر سطر مربوط به یک فرد (پرسش‌نامه) باشد، باید از پاسخ‌های داده شده، یک میانه سطری گرفته شود؛ یعنی ۳۴ عدد ستون، تبدیل به یک ستون شود که تمام تجزیه و تحلیل مثلاً مربوط به روش تدریس، بر روی این ستون انجام شود.

علاوه بر این، از آنجایی که همه پرسش‌ها پنج گزینه‌ای هستند و پاسخ‌ها، کدهای ۱ تا ۵ دارند، بنابراین میانه آنها نیز در فاصله ۱ تا ۵ قرار می‌گیرد که به صورت زیر کدگذاری شده است:

۱. بسیار ضعیف، ۲. ضعیف، ۳. متوسط، ۴. خوب، ۵. عالی.

ستون‌های دیگر (روش ارزشیابی، نگرش دینی و رفتار دینی) نیز به همین روش محاسبه و کدگذاری شده‌اند.

نتایج

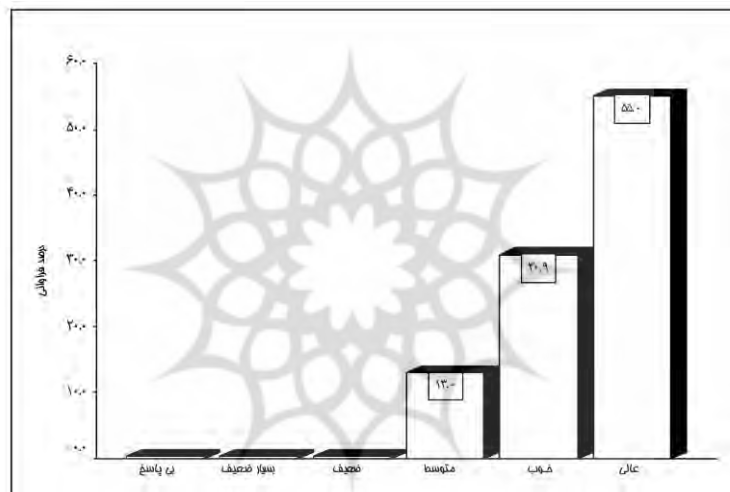
توزیع فراوانی نگرش دینی دانش‌آموزان بر اساس جدول شماره ۲ و نمودار شماره ۱، ۰/۳ درصد از دانش‌آموزان، دارای نگرش دینی بسیار ضعیف، ۰/۳ درصد آنها دارای نگرش دینی ضعیف،

۱۳/۰ درصد آنها دارای نگرش دینی متوسط، ۳۰/۹ درصد دارای نگرش دینی خوب و ۵۵/۰ درصد نیز دارای نگرش دینی عالی می‌باشند. یک نفر نیز به این پرسش پاسخ نداده است.

جدول ۲: توزیع فراوانی نگرش دینی دانش‌آموزان

پاسخگو	فراوانی	درصد	پاسخگر درصد	
	بسیار ضعیف	۱	۰/۳	۰/۳
	ضعیف	۱	۰/۳	۰/۳
	متوسط	۴۰	۱۳/۰	۱۳/۱
	خوب	۹۵	۳۰/۹	۳۱/۰
	عالی	۱۶۹	۵۵/۰	۵۵/۲
	کل	۳۰۶	۹۹/۷	۱۰۰/۰
بی‌پاسخ		۱	۰/۳	
کل		۳۰۷	۱۰۰/۰	

نمودار ۱: توزیع فراوانی نگرش دینی دانش‌آموزان

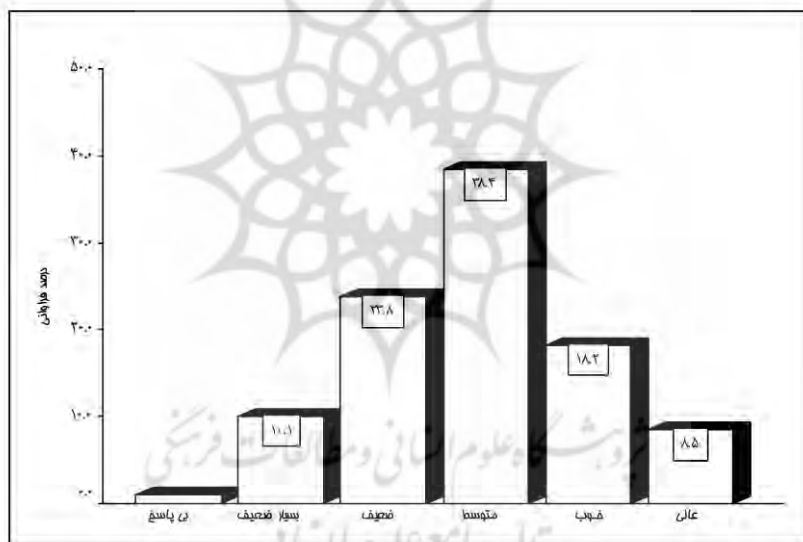
توزیع فراوانی رفتار دینی دانش‌آموزان

با توجه به جدول شماره ۳ و نمودار شماره ۲، ۱۰/۱ درصد دانش‌آموزان دارای رفتار دینی بسیار ضعیف، ۲۳/۸ درصد دارای رفتار دینی ضعیف، ۳۸/۴ درصد دارای رفتار دینی متوسط، ۱۸/۲ درصد دارای رفتار دینی خوب و ۸/۵ درصد دارای رفتار دینی عالی می‌باشند. همچنین، سه نفر به این پرسش پاسخ نداده‌اند.

جدول ۳: توزیع فراوانی رفتار دینی دانش‌آموزان

پاسخگو	پاسخگو درصد	درصد	فراوانی
	بسیار ضعیف	۱۰/۱	۳۱
	ضعیف	۲۳/۸	۷۳
	متوسط	۳۸/۴	۱۱۸
	خوب	۱۸/۲	۵۶
	عالی	۸/۵	۲۶
	کل	۹۹/۰	۳۰۴
بی‌پاسخ		۳	۱/۰
کل		۳۰۷	۱۰۰/۰

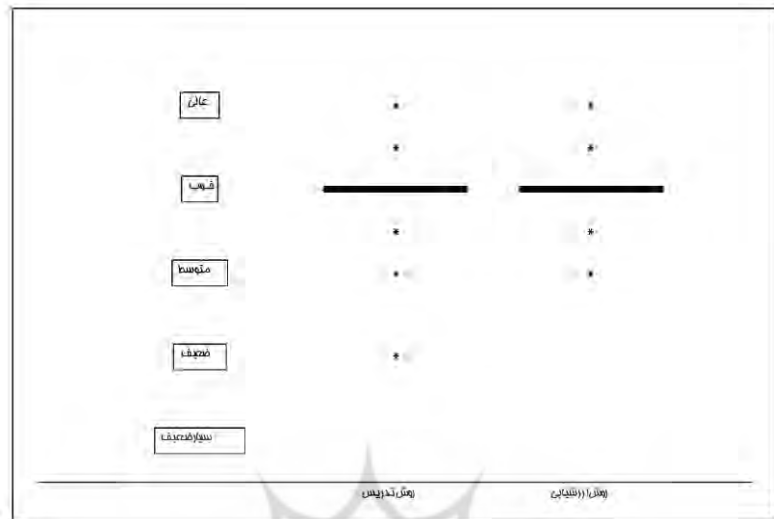
نمودار ۲: توزیع فراوانی رفتار دینی دانش‌آموزان

بررسی توزیع پاسخ‌های روش تدریس و روش ارزشیابی

با توجه به نمودار ۳، میانه پاسخ‌های روش تدریس و ارزشیابی هر دو برابر ۴ (خوب) به دست آمده است.

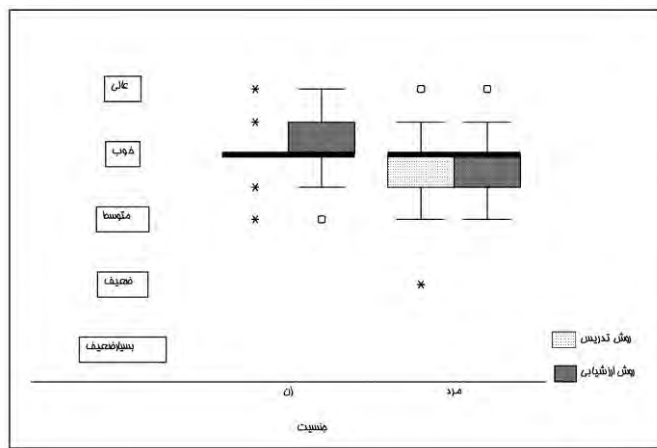
البته پاسخ‌های بسیار اندکی هم در گزینه‌های ضعیف، متوسط و عالی وجود دارد.

نمودار ۳: نمودار جعبه‌ای روش‌های تدریس و روش‌های ارزشیابی معلمان

مقایسه توزیع روش تدریس و ارزشیابی در زنان و مردان

با توجه به نمودار ۴، میانه پاسخ‌های روش تدریس و روش ارزشیابی هم در زنان و هم در مردان، برابر ۴ (خوب)، به دست آمده است. پراکندگی پاسخ‌های روش تدریس در زنان، از پراکندگی پاسخ‌های همین متغیر در مردان کمتر است. دست کم ۵۰ درصد پاسخ‌های روش تدریس و روش ارزشیابی در مردان، پایین‌تر از ۴ (خوب) قرار دارد. در حالی که دست کم ۵۰ درصد پاسخ‌های روش ارزشیابی در زنان، بالاتر از ۴ (خوب) قرار دارد.

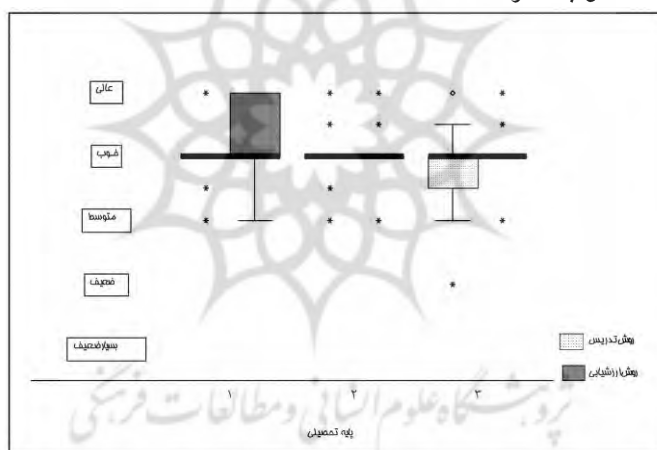

نمودار ۴: نمودار جعبه‌ای روش‌های تدریس و ارزشیابی معلمان به تفکیک جنسیت

مقایسه توزیع روش تدریس و ارزشیابی در پایه‌های تحصیلی مختلف

با توجه به نمودار ۵، میانه پاسخ‌های روش تدریس و روش ارزشیابی در هر سه پایه تحصیلی، برابر ۴ (خوب) به دست آمده است.

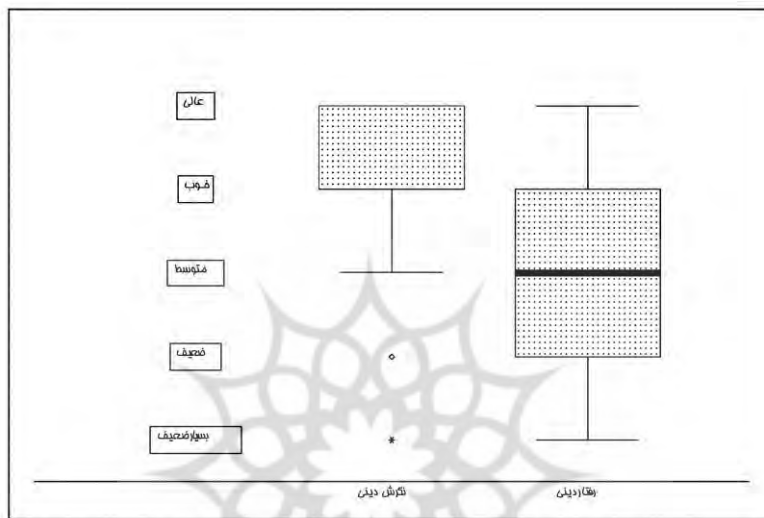
دست کم ۵۰ درصد پاسخ‌های روش ارزشیابی در پایه اول، بالاتر از ۴ (خوب) قرار دارد و دست کم ۵۰ درصد از پاسخ‌های روش تدریس در پایه سوم، بین ۳ (متوسط) و ۴ (خوب) قرار دارد.

نمودار ۵: نمودار جعبه‌ای روش‌های تدریس و ارزشیابی معلمان به تفکیک پایه تحصیلی

بررسی توزیع نگرش و رفتار دینی دانش‌آموزان

با توجه به نمودار ۶، میانه متغیر نگرش دینی بین ۴ و ۵ (خوب و عالی) قرار دارد. در حالی که، میانه متغیر رفتار دینی، برابر ۳ (متوسط) به دست آمده است. پراکندگی پاسخ‌های رفتار دینی، از پراکندگی پاسخ‌های نگرش دینی بیشتر است. در متغیر نگرش دینی، دست‌کم ۵۰ درصد پاسخ‌ها بین ۴ (خوب) و ۵ (عالی) قرار گرفته‌اند. در حالی که، در متغیر رفتار دینی، دست‌کم ۵۰ درصد پاسخ‌ها، بین ۲ (ضعیف) و ۴ (خوب) قرار گرفته‌اند.

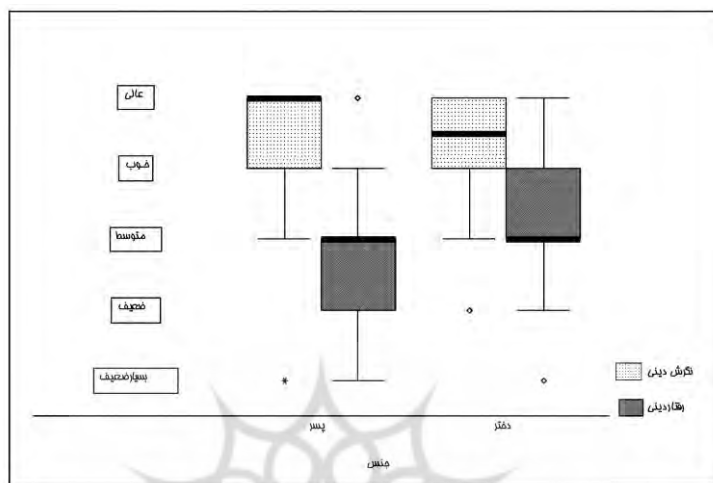

نمودار ۶: نمودار جعبه‌ای نگرش دینی و رفتار دینی دانش‌آموزان

مقایسه توزیع نگرش و رفتار دینی در پسران و دختران دانش‌آموز

با توجه به نمودار ۷، میانه پاسخ‌های نگرش دینی در پسران، برابر ۵ (عالی) و در دختران، بین ۴ (خوب) و ۵ (عالی) قرار گرفته است.

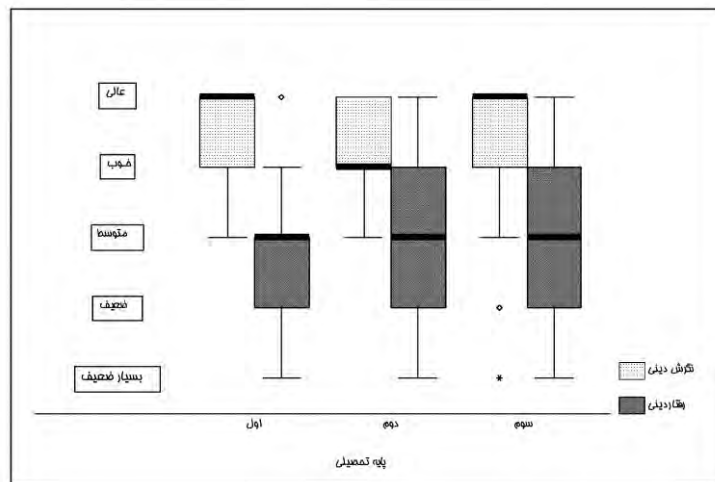
میان‌ه پاسخ‌های رفتار دینی در هر دو گروه دختران و پسران، برابر ۳ (متوسط) قرار گرفته‌اند. دست‌کم ۵۰ درصد پاسخ‌های متغیر نگرش دینی در هر دو گروه پسران و دختران، بین ۴ (خوب) و ۵ (عالی) قرار گرفته است. در حالی که، دست‌کم ۵۰ درصد پاسخ‌های متغیر رفتار دینی در دختران، بین ۳ (متوسط) و ۴ (خوب) و در پسران بین ۲ (ضعیف) و ۳ (متوسط) قرار گرفته‌اند.

نمودار ۷: نمودار جعبه‌ای نگرش دینی دانش‌آموزان به تفکیک جنس

مقایسه توزیع نگرش و رفتار دینی دانش‌آموزان در پایه‌های تحصیلی گوناگون با توجه به نمودار ۸، میان‌ه پاسخ‌های نگرش دینی در پایه اول و سوم، برابر ۵ (عالی) و در پایه دوم برابر ۴ (خوب) قرار گرفته است. میان‌ه پاسخ‌های رفتار دینی در هر سه پایه، برابر ۳ (متوسط) قرار گرفته است. دست‌کم ۵۰ درصد پاسخ‌های متغیر نگرش دینی در هر سه پایه تحصیلی، بین ۴ (خوب) و ۵ (عالی) قرار گرفته است. در حالی که، دست‌کم

۵۰ درصد پاسخ‌های متغیر رفتار دینی در پایه اول بین ۲ (ضعیف) و ۳ (متوسط) و در پایه‌های دوم و سوم، بین ۲ (ضعیف) و ۴ (خوب) می‌باشد.

نمودار ۸: نمودار جعبه‌ای رفتار دینی و نگرش دینی دانش‌آموزان به تفکیک پایه تحصیلی

نتیجه‌گیری

یکی از نتایج پژوهش این است که، نگرش دینی دانش‌آموزان، با توجه به میانه پاسخ‌های نگرش دینی، بین ۴ و ۵ (خوب و عالی) قرار گرفته است که با نتیجه پژوهش‌های پژوهش‌گرانی از جمله طالبان (۱۳۷۷)، سراج‌زاده (۱۳۷۵)، شیرشاهی (۱۳۷۸) و خدایاری (۱۳۷۷) هم‌سو می‌باشد و با نتایج پژوهش صباغ‌پور (۱۳۷۲) و عظیمی (۱۳۸۱) ناهم‌سو است. در ضمن، با نتایج پژوهش‌های پوریونسی (۱۹۸۴) و یحیی (۱۹۸۸)، که در امریکا روی دانشجویان

مسلمان انجام گرفته، همخوانی دارد. این، نشان دهنده آن است که افراد مسلمان، از بالاترین میزان نگرش مذهبی برخوردارند.

درباره پژوهش صباغ‌پور (۱۳۷۲)، که در مورد «بررسی نگرش مذهبی در مدارس پسرانه شهر تهران» انجام گرفته است، نگرش مذهبی دانش‌آموزان در سه بُعد (دانش، احساسات و آمادگی برای عمل)، در سطح بسیار پایینی قرار دارد؛ به‌گونه‌ای که ۶۵ تا ۹۷ درصد آنها، در سه بُعد یاد شده، در مقوله پایین قرار گرفته‌اند. البته، این نتیجه‌گیری غیر عادی، ممکن است ناشی از به‌کاربردن معیارهای سخت‌گیرانه در تعریف دین‌داری باشد. فقدان تبیین دقیق روش تحقیق و ابهام سنججه دین‌داری به کار رفته در آن، روایی سنججه به کار رفته را زیر سؤال می‌برد. یکی دیگر از نتایج این پژوهش این است که، میانه متغیر رفتار دینی دانش‌آموزان، برابر ۳ (متوسط) به دست آمده است و پراکندگی پاسخ‌های رفتار دینی، از پراکندگی پاسخ‌های نگرش دینی بیشتر است. نتیجه یاد شده با پژوهش رستمی (۱۳۸۱)، که از کل نمونه (۶۲۵ نفر)، ۴۱/۸ درصد نمونه پژوهش (۲۱۶ نفر) رفتار دینی متوسط و ۳۰/۹ درصد (۱۹۳ نفر) رفتار دینی خوبی داشته‌اند، هم‌سوئی و همخوانی دارد.

در پژوهش سراج‌زاده (۱۳۷۵)، که درباره «نگرش‌ها و رفتارهای دینی نوجوانان تهرانی» و درباره دانش‌آموزان سال سوم دبیرستان انجام شده، دانش‌آموزان در مجموع دارای گرایش‌ها و علاقه‌های دینی بالایی تشخیص داده شدند. در حالی که، نمره‌های دینی گروه کوچکی (۴/۲ درصد) پایین بود و نمره‌های ۴۵/۸ درصد متوسط و نیمی از نمونه، دارای نمره‌های بالا بودند و میانگین نمره دین‌داری کلی هم ۳/۵۷ از ۵ بود و میانگین نمره دین‌داری در بُعد مناسکی، ۲/۵ از ۵ بود که این نتایج با پژوهش حاضر همخوانی داشته و تفاوت چندانی مشاهده نمی‌شود.

در پژوهش علوی (۱۳۷۹) نیز، که درباره رفتار و عملکرد دینی نوجوانان دبیرستان‌های کرمان انجام شده است، میانگین نمره‌های رفتار دینی (۶۳/۸) بوده که وضع مطلوبی را نشان می‌دهد.

در دو پژوهش طالبان (۱۳۷۷) و سراج‌زاده (۱۳۷۵)، نکته درخور اهمیت، فاصله نسبتاً زیادی است که بین اعتقادات پاسخ‌گویان به خداوند، معاد، قرآن و رفتار دینی آنان مانند نماز، روزه و قرآن خواندن وجود دارد. به دیگر سخن، درجه اعتقادی نوجوانان به مقوله دین، بسیار خوب است. ولی رفتار دینی آنان، درجه پایین‌تری را نسبت به سطوح اعتقادات آنان نشان می‌دهد. در این پژوهش، رفتار دینی دانش‌آموزان، نمره متوسط داشته است و مطلوبیت پایین‌تری را نسبت به نگرش دینی آنان نشان می‌دهد.

از سوی دیگر، در این پژوهش، روش‌های تدریس و ارزشیابی معلمان دروس دینی، "خوب" (و نه عالی) ارزیابی شد که این امر تا حدودی با نتایج پژوهش نوراللهی فرد (۱۳۷۷) نسبت به پژوهش‌های ثمره رضایی (۱۳۷۷) و شریفی (۱۳۵۲)، که در مورد روش‌های تدریس یا ارزشیابی معلمان دروس دینی یا دیگر دروس انجام گرفته است، همخوانی دارد. زمان متفاوت انجام پژوهش‌ها و همچنین جامعه آماری گوناگون و بررسی روش‌های تدریس و ارزشیابی دروس گوناگون، می‌تواند از جمله عوامل احتمالی تفاوت نتایج پژوهش‌های یاد شده باشد.

بر اساس نتایج پژوهش حاضر، پیشنهاد می‌شود که برای سوق دادن روش‌های تدریس و ارزشیابی آموزگاران دروس دینی دبیرستان‌ها، از «خوب» به سمت «عالی» و همچنین سوق دادن رفتار دینی دانش‌آموزان از «متوسط» به سمت «عالی»، تلاش افزون‌تری شود.

پی‌نوشت‌ها

۱. ر.ک: فولی و اسمیلانسکی، روش‌های تدریس در علوم پزشکی، ترجمه احمد سلطان‌زاده.
۲. امان‌الله صفوی، کلیات روش‌ها و فنون تدریس، ص ۲۳۸.
۳. محمدعلی سادات، راهنمای معلم، ویژه معلمان دینی، ص ۲.
۴. حسن‌پاشا شریفی، سنجش و اندازه‌گیری در آموزش و پرورش، ص ۱۴.
۵. پیرت روزنر، مبانی پژوهش در علوم اجتماعی، ترجمه محمد دادگران، ص ۶۰.
6. Alport, G. W. and Ross. G. M. "personal religious orientation and prejudice", Journal of personality and social psychology 5: 432 – 343.
۷. بل جی واتسن، «روانشناسی دین در جوامع مسلمین»، ترجمه قربانی، تیسات ۲ و ۳.
۸. به نقل از بروان ۱۹۸۷: Brown, L. B, The psychology of religious belief, Academic press Inc.
۹. عصمت عظیمی یزدی، بررسی وضعیت و عوامل مرتبط با نگرش مذهبی دانش‌آموزان دبیرستان‌های دخترانه شهر کرمان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد.
۱۰. ادیمون کیوی و لوک‌دان کامپنهود، روش تحقیق در علوم اجتماعی، ترجمه عبدالحسین نیک‌گهر، ص ۱۱۶.
۱۱. دی ان دواس، پیمایش در تحقیقات اجتماعی، ترجمه هوشنگ نایی، ص ۳۰۰.
۱۲. رونالد اینگلهارت، تحول فرهنگی در جامعه پیشرفته صنعتی، ترجمه مریم وتر، ص ۲۱۰.
۱۳. همان، ص ۲۱۲.
۱۴. همان.
۱۵. از مراکز مهم تمدن سومری که به گفته تورات، زادگاه ابراهیم نبی بوده و در حدود ۳۵۰۰ سال پیش از میلاد شهر آبادی بوده است.
۱۶. رابرت لاور، دیدگاه‌هایی درباره دگرگونی‌های اجتماعی، ترجمه کاووس سید امامی، ص ۱۷۹.
۱۷. محمدرضا طالبان، نمایه پژوهش ۷ و ۸، ۱۳۷۵، ص ۱۲۱ – ۱۲۹.
۱۸. ر.ک: عصمت عظیمی یزدی، بررسی وضعیت و عوامل مرتبط با نگرش مذهبی دانش‌آموزان دبیرستان‌های دخترانه شهر کرمان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد.
۱۹. عزت‌الله نادری و مریم سیف‌نرافی، روش‌های تحقیق و چگونگی ارزشیابی آن در علوم انسانی، ص ۵۹.
۲۰. جان بست، روش‌های تحقیق در علوم تربیتی و رفتاری، ترجمه حسن‌پاشا شریفی و نرگس طالقانی، ص ۲۸۱.
21. Multi - stage cluster sampling.
۲۲. حسن‌پاشا شریفی، سنجش و اندازه‌گیری در آموزش و پرورش، ص ۲۱۳.
۲۳. صدر علی هومن، روش‌های پژوهش علمی، ص ۲۰۶.
۲۴. حسن‌پاشا شریفی، سنجش و اندازه‌گیری در آموزش و پرورش، ص ۲۱۶.
۲۵. صدر علی هومن، روش‌های پژوهش علمی، ص ۲۰۶.
۲۶. حسن‌پاشا شریفی، سنجش و اندازه‌گیری در آموزش و پرورش، ص ۱۸۷ – ۲۰۲.

منابع

- احمدی علوان آبادی، سیداحمد؛ *مقایسه‌ای در طرز فکر مذهبی کلاس سوم دبیرستان‌های اسلامی و غیر اسلامی*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، ۱۳۵۲، دانشکده علوم تربیتی دانشگاه تهران، کتابخانه دانشگاه.
- اینگلهارت، رونالد؛ *تحول فرهنگی در جامعه پیشرفته صنعتی*، ترجمه مریم وتر، تهران، کویر، ۱۳۷۳.
- بست، جان؛ *روش‌های تحقیق در علوم تربیتی و رفتاری*، ترجمه حسن پاشا شریفی و نرگس طالقانی، تهران، رشد، ۱۳۷۱.
- ثمره رضایی، علی؛ *بررسی عملکرد معلمان مقطع ابتدایی (شهری و روستایی) شهرستان بم در به‌کارگیری روش‌های تدریس و وسایل کمک آموزشی*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، کرمان، مرکز آموزش مدیریت دولتی، ۱۳۷۷.
- حداد، ایوان یازبک و آدیپت، لومیس؛ *گسترش ارزش‌های اسلامی در ایالات متحده آمریکا*، ترجمه افضل وثوقی، سازمان مدارک فرهنگی اسلامی، تهران، ۱۳۷۱.
- دواس، دی ان؛ *پیمایش در تحقیقات اجتماعی*، ترجمه هوشنگ نایی، تهران، نشر نی، ۱۳۷۶.
- رستمی گوهری، عصمت؛ *بررسی رفتار دینی و عوامل مرتبط با آن در دانش‌آموزان دبیرستان‌های دخترانه شهر کرمان*، پژوهشکده تعلیم و تربیت استان کرمان، ۱۳۸۱.
- رونزور، پیرت؛ *مبانی پژوهش در علوم اجتماعی*، ترجمه محمد دادگران، تهران، آگاه، ۱۳۶۴.
- سادات، محمدعلی؛ *راهنمای معلم، ویژه معلمان دینی*، تهران، وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۷۰.
- سراج‌زاده، سیدحسین؛ *نمایه پژوهش ۷ و ۸*، ۱۳۷۷.
- شریفی، حسن پاشا؛ *سنجش و اندازه‌گیری در آموزش و پرورش*، تهران، [بی‌نا]، ۱۳۵۲.
- شیرشاهی، ذبیح‌الله؛ *بررسی نظارت شاگردان متوسطه درباره ارزش‌ها و اعتقادات مذهبی*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی دانشگاه تهران، ۱۳۷۸.
- صفوی، امان‌الله؛ *کلیات روش‌ها و فنون تدریس*، تهران، معاصر، ۱۳۶۹.
- ضیاء‌الدینی، طیبه؛ *بررسی روش‌های تدریس معلمان دوره‌های ابتدایی و راهنمایی شهر کرمان*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، کرمان، مرکز آموزش مدیریت دولتی، ۱۳۷۹.
- طالبان، محمدرضا؛ *نمایه پژوهش شماره ۷ و ۸*، ۱۳۷۷.
- عظیمی یزدی، عصمت؛ *بررسی وضعیت و عوامل مرتبط با نگرش مذهبی دانش‌آموزان دبیرستان‌های دخترانه شهر کرمان*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، مدیریت آموزشی، دانشگاه شهید باهنر کرمان، ۱۳۸۱.

- علوی، سیدحمیدرضا؛ بررسی رفتار و عملکرد دینی نوجوانان سال‌های اول، دوم و سوم دبیرستان‌های کرمان، اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی، کرمان، ۱۳۷۹.
- علوی، سیدحمیدرضا؛ روش تدریس سخنرانی و پرسش و پاسخ، کرمان، دانشگاه شهید باهنر کرمان، ۱۳۸۴.
- کیوی، ادیمون و کامپنهود، لوک دان؛ روش تحقیق در علوم اجتماعی، ترجمه عبدالحسین نیک‌گهر، تهران، توتیا، چ دوم، ۱۳۶۵.
- لاور، رابرت؛ دیدگاه‌هایی درباره دگرگونی‌های اجتماعی، ترجمه کاووس سید امامی، تهران، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۷۳.
- نادری عزت‌الله و سیف نداقی، مریم؛ روش‌های تحقیق و چگونگی ارزشیابی آن در علوم انسانی، تهران، بدر، ۱۳۷۷.
- واتسن، بل جی؛ «روانشناسی دین در جوامع مسلمین»، ترجمه قربانی؛ فصلنامه قیاسات ۲ و ۳، تهران، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۷۷.
- Alport, G. W. and Ross. G. M. "personal religious orientation and prejudice". Journal of personality and social psychology, 5: 432 - 343, 1967.
- Devaus, D. and McAlister, I. *Gender differences in religion: A test of the structural location theory*. American sociological review. 52: 472 – 481, 1987.
- Brown, L. B, *The psychology of religious belief*. London: Academic press Inc, 1987.
- Bahr, H. M. *Aging and religious disaffiliation*. Social forces, 49: 59 - 71, 1970.
- Stolzenberg, R. M.; Blair, L. & Waite, L. J. *Religious participation in early adulthood: age and family life cycle effects on church membership*. American sociological review. 60: 84 - 103, 1995.